

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

|| Sayı/ Issue 12 (Eylül/ September 2023), s. 621-634.
|| Geliş Tarihi-Received: 23.06.2023
|| Kabul Tarihi-Accepted: 10.08.2023
|| Araştırma Makalesi-Research Article
|| ISSN: 2687-5675
|| DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1319390

Kuran'ın Harf, Kelime ve Sure Sayısına Dair Harezmi Türkçesi ile Yazılmış Bir Risale

A Treatise on the Number of Letters, Words and Suras of the Qur'an Written in Khwarezm Turkish

Gülser ERSOY*

Öz

Bu çalışmada Tire Necip Paşa Kütüphanesi 82 numarada kayıtlı olan ve Harezmi Türkçesi dillik özelliklerine sahip olduğu düşünülen bir risale tanıtılmaktadır. Risale, 'Ali b. Hüseyin el-Fârâbî tarafından istinsah edilen El-İşâra bi-Laṭîf el-'İbâra adlı eserin bitiminde 196a - 197b numaralı varaklarda yer almaktadır. Hacimce küçük olan risalenin konusu Kur'anda geçen harf, ayet ve surelerin sayısı hususunda kimi âlimler tarafından ortaya konan farklı görüşlerdir. Bu bağlamda eser farklı basamak değerine sahip sayıların ifadesi hususunda önem arz etmektedir. Böylelikle risalenin tarihî Türk dili ile yazılan eserler arasında yerini alması amaçlanmıştır. Çalışmada ilk olarak Ahmet Ateş'in konu ile ilgili yazmış olduğu makaleye değinilmektedir. İlk bölümde istinsah edilen yazma hakkında, ardından yazmanın son bölümüne eklenen risalenin içeriği, dillik özellikleri ve söz varlığı hakkında bilgi verilmektedir. Tanıklık edilen fonolojik özellikler ve morfolojik işaretleyicilerden yola çıkılarak risalenin yazıldığı tarihî Türk dili saptanmaya çalışılmıştır. Yazının en sonunda risalenin transkripsiyonlu metni ve resimleri araştırmacıların ilgisine sunulmaktadır. Bu çalışmayla birlikte daha önce incelenmemiş ve yayımlanmamış Türkçenin tarihî dönemlerine ait önemli bir metin ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Harezmi Türkçesi, risale, Tire Necip Paşa Kütüphanesi.

Abstract

This study introduces a treatise registered in Tire Necip Pasha Library, number 82, which is thought to have the linguistic features of Khwarezm Turkish. The treatise is located at the end of the work *Al-Ishâra bi-Laṭîf al-'İbâra* by 'Ali b. Hüseyin al-Fârâbî on folios 196a - 197b. The subject of this small treatise is the different views of some scholars on the number of letters, verses and surahs in the Qur'an. In this context, the work is important for the expression of numbers with different place value. In this way, the treatise is intended to take its place among the works written in the historical Turkish language. First of all, the article written by Ahmet Ateş on the subject is mentioned in the study. The first section provides information about the manuscript, followed by the content and linguistic features of the treatise added to the last part of the manuscript. Based on the phonological features, morphological markers and vocabulary witnessed, an attempt has been made to identify the historical Turkic language in which the treatise was written. At the end of the article, the transcribed text and illustrations of the treatise are presented for the attention of researchers. With this study, an important text belonging to

* Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, Kütahya/Türkiye, e-posta: gulserersoy@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-1002-1967.

the historical periods of Turkish, which has not been analyzed and published before, has been revealed.

Key Words: Khwarezm Turkish, treatise, Tire Necip Pasha Library.

Giriş

Tire Necip Paşa Kütüphanesi 82 numarada, Ebū Naşr el-İraķī diye tanınan Mansūr b. Ahmed b. İbrāhīm'in El-İşāra bi-Laţif el-'İbāra adlı eseri kayıtlıdır. Bu nüsha 4 Mart 1281 (12 Zilkade 679) tarihinde 'Alī b. Huseyn el-Fārābī adlı bir Türk tarafından istinsah edilmiştir.

Söz konusu nüsha Ateş tarafından Jean Deny Armağanı içerisinde "Şark Türkçesi ile Eski Bir Şiir ve Bir Risale" başlığı ile tanıtılmıştır (1958). Adı geçen çalışmada Ateş, "İçindekiler" başlığı altında eserin bölümlerini ve bu bölümlerin içeriğini tavsif etmektedir. Buna göre varak 1b-187a'da Ebū Naşr el-İraķī El-İşāra bi-Laţif el-'İbāra; varak 187a'da Li-kātibih kelimesi ile başlayan ve bahis konusu edilecek olan 6 beyitlik bir şiir; varak 188b-193b'de: Ebū Naşr el-İraķī'den ve başkalarından bazı notlar; varak 194a v.d.'de Farsça tecvid ve kıraat ilmine ait küçük bir risale; varak 196a - 197b'de Kur'an'ın sure, ayet ve harflerinin sayısı hakkında yine Şark Türkçesi ile yazılan bir risale (Ateş, 1958, s. 27) bulunmaktadır.

Ateş, çalışmasının devamında El-İşāra bi-Laţif el-'İbāra isimli eserin bitişinde Türkçe tarih düşürme şiirinin metnini vermiştir. Araştırmacı 187a varak numarasında kayıtlı olan bu şiirin transkripsiyonunu ve dil içi çevirisini yapmıştır. İlgili şiirin Kutadgu Bilig ile aynı vezinde (mütekarib bahri) yazıldığına dikkat çeken Ateş, Kutadgu Bilig'in kendinden sonraki eserler üzerindeki tesirinin altını bir kez daha çizmek istemiştir.

Ateş, makalesinde El-İşāra bi-Laţif el-'İbāra adlı eserin 196a - 197b numaralı varaklarında kayıtlı olan risaleye değinmekte ve risalenin içeriği hakkında kısaca bilgi vermektedir. Araştırmacı ardından gerek şiirin gerekse risalenin Türk dilinin en eski kaynaklarından biri olması açısından önemine vurgu yapmaktadır. Ateş burada risalenin tıpkıbasımını vermekle yetinmiştir (1958, s. 25-28). Bu bağlamda eldeki çalışma araştırmacının tespit ettiği ve önemini ortaya koyduğu ancak transkripsiyonu ve hâkim olan dillik özellikleri hakkında herhangi bir değerlendirmede bulunmadığı risale hakkındadır.

Risalenin Konusu

Kur'an'da yer alan surelerin, ayetlerin ve harflerin sayısı hususunda kimi âlimler arasında farklı görüşlerin olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda risale, konu itibarıyla Kur'an'ın harf, sure ve ayetlerinin sayısı hususunda âlimlerin görüşlerinin ele alındığı bölümlerden (bāb) oluşmaktadır.

Dört bölümden oluşan risalede sırasıyla şu konulara değinilmektedir:

Birinci bölümde Kur'an'da yer alan surelerin sayısı hususundaki ihtilaflara ve bu ihtilafların oluşmasına neden olan düşüncelere değinilmektedir. Buna göre Abdullah bin Mesut, felak ve nās surelerini saymadığından Kur'an'da toplam yüz on iki surenin olduğunu iddia etmektedir. Mücahit, Enfāl ve Tevbe surelerini bir sure saydığından Kur'an'da toplam yüz on üç sure olduğunu iddia etmektedir. Kunut'u iki sure kabul eden Übey bin Ka'b'a göre ise Kur'an'da toplam yüz on altı sure bulunmaktadır.

İkinci bölümde Kur'an'da yer alan ayetlerin sayısı hususundaki ihtilaflara değinilmektedir. Buna göre örneğin Abdullah bin Mesud, Kur'an'da altı bin iki yüz on sekiz ayet olduğunu savunurken İbn-i Abbas bu sayının altı bin iki yüz on altı olduğunu ifade etmektedir.

Üçüncü bölümde Kur'an'da yer alan harflerin sayısı hususundaki ihtilaflara değinilmektedir. Örneğin Abdullah İbn-i Mesud'a göre bu sayı üç yüz yirmi iki bin altı yüz doksan iken İbn-i Abbas'a göre üç yüz yirmi üç bin altı yüz yetmiş birdir.

Dördüncü bölümde de Kur'an'ın yarısının ve çeyreğinin hangi ayetlere tekabül ettiğinden bahsedilmektedir. Buna göre örneğin Hamid el-Arec'e göre Kur'an'ın yarısı Kehf suresi içerisinde geçen **إِنَّكَ لَنْ تَسْتَبِيْعَ مَعِيَ صَبْرًا** ayetidir.

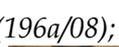
Risalenin Dil Özellikleri

Fonolojik, morfolojik ve leksik bazı özellikleri risaleyi Harezmi Türkçesi ile kaleme alınan diğer tarihî eserlere yaklaştırmaktadır. Bu özelliklere geçmeden önce kısaca eserin imlâ özelliklerine değinilecektir.

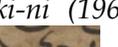
Risalenin İmlâ Özellikleri

Çalışmamızın konusunu teşkil eden risalede ünlülerin yazımı şu şekildedir:

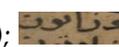
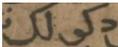
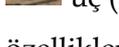
/a/, /e/ : Sözcüğün başında elif ile gösterilmektedir. Sözcüğün ünsüzle başladığı durumlarda ilk hecede ve orta hecelerde belirli bir düzen söz konusu değildir. Özellikle sözcük köküne eklenen morfeplerde yer alan ilgili sesler elif ile işaretlenmektedir:

 aytur (196a/08); *samaz* (196a/10); *kamuğ* (196a/09); *sakıştı* (196b/18); *muşhaf-ka* (196a/11); *tururlar* (196a/12); *erdi* (196a/11); *āyet-leri-niñ sakıştı* (196b/09).

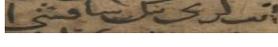
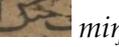
/ı/, /i/ : Sözcüğün başında nadir örneklerde elif+yâ harfleri ile gösterilmekte; çoğunlukla bu sesler ilk ve orta hecelerde yazılmamaktadır. Son ses olduğu durumlarda da genel olarak yâ harfi ile yazılmaktadır. İlgili seslerin imlâsında nadir olarak kesre harekesine başvurulmaktadır:

 kıldı (196a/13); *altmış altı* (196b/17); *sakıştı* (196b/18); *iki-ni* (196a/15); *inmiş* (196a/12); *bitimez* (196a/11); *tiyü* (196a/15); *erdi* (196a/11).

/o/, /ö/, /u/, /ü/ : Sözcük başında elif+ vav harfleri ile işaretlendiği örnek sayısı azdır; vav ile harekelendirildiği örnek de mevcuttur. Diğer hecelerde çoğunlukla vav harfi ile işaretlenen ilgili seslerin yazımında kimi zaman herhangi bir işaretleyiciye başvurulmamaktadır:

 kamuğ (196a/09); *yok mu* (196a/15); *tururlar* (196a/12); *örtüklük* (196a/14); *yüz on üç* (196a/16); *tört yüz otuz* (196b/19); *on edgünlük* (197a/07); *üç* (197b/04); *üç* (197a/08).

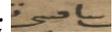
Risalede ünsüzlerin yazımına dair belirgin özellikler şu şekilde gösterilebilir:

/ŋ/: Düzenli olarak kef harfi ile yazılmaktadır: *āyet-leri-niñ sakıştı* (196b/09); *miñ* (196b/16).

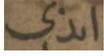
Çoğunlukla hareke kullanılmamıştır. Nadir yerlerde harekeye başvurulmaktadır.

/ç/: Çoğunlukla noktasız yazılmaktadır. Söz konusu ünsüzün tek nokta ile yazıldığı örneğe de tanıklık edilmektedir: içinde (196b/03); üç (197b/04); üç (197a/08).

Noktalı olan harflerin, noktasız yazıldığı çok sayıda örneğe rastlanmaktadır:

 okıgılı-ka tegme bir (197a/06); sakışı (196b/05).

Risalenin imlâsına dair dikkat çeken önemli bir özellik -DI geçmiş zaman morfemi içerisinde yer alan /D/ ünsüzünün üstünde kimi örneklerde noktanın kullanılmasıdır:

 aydı- (lar) (196a/05); (197a/03); erdi (196a/11).

Risaleyi Türk dili açısından kıymetli kılan husus dillik özelliklerinin Harezmi Türkçesini yansımasıdır. İlgili eserin geniş hacimli olmaması ve belirli bir konu hakkında yazılmış olması net bir değerlendirme yapılmasını elbette ki zorlaştırmaktadır ancak takip eden maddelerde değinilen kimi dillik özellikler küçük hacimli risalenin Harezmi sahasında yazıldığı düşüncesini destekler mahiyettedir:

Risalenin Fonolojik Özellikleri

Risalede sözcük ve morfem sonunda, hece ve morfem ön seslerinde yer alan /G/, /Ġ/ ünsüzü muhafaza edilmektedir: *kamuğ* (196a/08), *edgölük* (197a/07), *Mekkeligler* (196b/12), *Başralıgılar* (196b/13), *ellig* (196b/16,19), *okıgılı-ka* (197a/06), *harf-ka* (197a/07). Bu bağlamda birden fazla heceli kelimelerin sonundaki /G/, /Ġ/ ünsüzü ile hece ve morfemlerin ön seslerinde yer alan /G/, /Ġ/ ünsüzünün Harezmi Türkçesi ile yazılan eserlerde çoğunlukla korunduğu bilinmektedir (Argunşah ve Yüksekaya, 2014, s. 187; Eckmann, 2014, s. 53; Yüce, 2002, s. 1524).

Harezmi Türkçesi ile yazılan diğer eserlerde olduğu gibi (Yüce 2014: 19) eldeki risalede de bol- sözcüğünde söz başı /b- / ünsüzünün korunduğuna tanıklık edilmektedir: *ihtilâf boldılar* (196b/04).

Risalede ilk hecede /n/ ve /ŋ/ seslerin yer aldığı kimi sözcüklerde gerileyici benzeşmenin etkisiyle ortaya çıkan /b- />/m- / değişiminin izine rastlanmaktadır. Bu duruma Harezmi Türkçesi ile yazılan eserlerde sıkça rastlanmaktadır (Yüce, 2002, s. 1524): *mundan adın* (196b/07), *miñ* (197a/09-10) vd., *men* (197a/15).

Oğuz Türkçesinin Harezmi Türkçesi üzerinde etkilerinden biri de söz başında kimi sözcüklerde görülen /t- / ~ /d- / ikili kullanımınıdır. Ancak Harezmi Türkçesi ile yazılan eserlerde genel olarak söz başı t- ünsüzünün korunduğu bilinmektedir (Yüce, 2002, s. 1524; Yüce, 2014, s.21). Bu bağlamda risalede söz başı /t- / ünsüzünün korunduğu görülmektedir: *tururlar* (196a/12 vd.), *tüyü* (196a/15), *tört* (196b/01 vd.), *toğuz* (196b/20 vd.)

Kutadgu Bilig'de *yarım* şeklinde kaydedilen sözcük (Arat, 1979, s. 526) risalede yuvarlaklaşmanın etkisiyle *yarum* (197b/01); *yarusu* (197a/12, 197a/15, 197b/03) vd. şekliyle kullanılmaktadır. Düzlük-yuvarlaklık hususundaki karışıklık Harezmi Türkçesinin belirgin dil özelliklerindedir (Sağol, 2002, s.804).

Risalenin Morfolojik Özellikleri

Genitif durumu istikrarlı bir şekilde +nIn morfemi ile işaretlenmektedir. Genitif morfeminin yuvarlak şekillerine rastlanılmaması Harezmi Türkçesi ile kaleme alınan Mukaddimetü'l-Edeb ve Kısasü'l-Enbiyâ'nın da ortak özelliği olarak kaydedilmektedir (Yüce, 2002, s. 1523): *Kur'ân-nıñ kamuğ süre-leri* (196a/08), *şahâbileriniñ ma kavli* (196b/02), *Kur'ân âyetleriniñ sakışı* (196b/05), *Kur'ân kelimeleriniñ sakışı* (196b/18).

Datif durumu +kA morfemi ile işaretlenmektedir: *muşhafka* (196a/11), *Ebî Tâlibka* (196b/06), *Qur'an okıgılıka* (197a/06), *harf-ka* (197a/07), *me'y-yefcürük-ke tegi* (196a/19).

3.kişi iyelik morfeminden sonra gelen datif morfemi +ηA şeklindedir: *muşhaf içiçe* (196a/15). İlgili morfemin varlığı Harezmi Türkçesinin belirgin bir dillik özelliği olarak kabul edilmektedir (Eckmann, 2014, s. 53).

Akuzatif durumu düzenli olarak +nI morfemi ile işaretlenmektedir. Harezmi Türkçesi ile kaleme alınan eserlerde görülen morfolojik özelliklerden biri de akuzatif morfemlerinin ünlü uyumuna uymayarak düz ünlü ile kullanılması olarak kaydedilmektedir (Yüce, 2002, s.1523) : *mu'avvizeteynni* (196a/10), *süreni* (196a/11), *ikini* (196a/15), *süretü'l-Enfâlını süretü't-Teobenî* (196a/16-17), *akâvil-lerni* (197a/03).

Ablatif durumunun işaretlenmesinde ikili bir kullanımın varlığı dikkat çekmektedir. Söz konusu kategori *Qur'ândın* (196a/10), *İbrâhîm et-Teymîdin* (196b/14), *mütekaddimînderdin* (197b/04) örneklerinde olduğu gibi bir yandan +DIn morfemi ile işaretlenirken diğer yandan +DAn morfemi ile işaretlenmektedir: *kökten* (196a/12), *Qur'ândan* (196a/14), *İbn-i 'Abbâs-tan* (196b/09), *Hamîdten adın* (197a/15), *mütekaddimînderden* (197a/16). Ablatif durumu işaretleyicisi olarak +DIn morfeminin kullanılması bir eserin Harezmi Türkçesi ile yazıldığını gösteren önemli bir ölçüt olarak kabul edilmektedir (Eckmann, 2014, s. 53; Ercilasun, 2014, s. 219; Kalsın, 2013, s. 53; Tekin ve Ölmez, 2014, s. 39). Ancak Harezmi sahasında yazılan eserlerde +DAn morfeminin de kullanılıyor olması Oğuzcanın tesiri olarak kabul edilebilir.

Risalenin Leksik Özellikleri

Risalede soru edatı olarak mU'nun kullanıldığı görülmektedir: *Qur'an-dan mu yâ yok mu* (196a/15). mU soru edatının kullanılması Harezmi Türkçesinin belirgin dillik özellikleri arasında kabul edilmektedir (Eckmann, 2014, s. 53; Yüce, 2002, s. 1523).

Bildirme işaretleyicisi turur'dur: *Qur'ânın kamug süreleri yüz on iki süre turur* (196a/8), *Rabb'ül-'âlemîn kelâmı tururlar* (196a/12), *Qur'an süreleri yüz on üç süre turur* (196a/16) vd.

Risalede mA enklitiğine tanıklık edilmektedir: *mundan adın ma aydı-lar* (197a/03; 197b/07), *şahâbî-lerniñ ma kavli bu turur* (197b/02). Tekid ve bağlama edatı olarak işlev gören enklitiğin Eski Türkçe, Karahanlı ve Harezmi sahalarında sıkça kullanıldığı kaydedilmektedir (Hacıeminoğlu, 2013, s. 100).

Bu işaret zamiri+ nI akuzatif morfemi+teg edatı+oğ pekiştirme edatı (munı teg oğ) birleşenlerinden oluşan *mundağoğ* (196b/02) edatı küçük hacimli de olsa risalede yerini almaktadır. Karahanlı Türkçesinde *mundağ* şekliyle kullanılan edatın (Arat, 1979, s. 319; Mahmud Kaşgarî, 2015, s. 765) Harezmi Türkçesi ile yazılan eserlerde (Ata, 2019, s. 774; Mahmud b. 'Ali, 2014, s. 298; Toparlı ve Argunşah, 2014, s. 241) oğ pekiştirme edatı ile birleşerek kullanıldığı örneklere tanıklık edilmektedir.

Kaşgarlı Mahmut'un Dîvânü Lugâti't-Türk'te (Mahmud Kaşgarî, 2015, s. 889) kaydettiği, Şimşek'in de geç Karahanlı erken Harezmi Türkçesi eseri olarak ifade ettiği Meşhed 293 numaralı satır altı Kur'an tercümesinde (2019, s. 118) tanıklık ettiği *toğson* sözcüğüne eldeki risalede de (196b/15, 196b/19, 197a/01) rastlanılmaktadır.

Kur'an'da yer alan surelerin, ayetlerin ve harflerin sayısı hususunda farklı görüşlerin kaydedilmesi risalede az basamaklı ve çok basamaklı birçok sayıya tanıklık edilmesine neden olmaktadır. Ateş'in şu ifadeleri eserin önemini ortaya koymasından önemlidir: "Mevzuu icabı çok sade olan bu metin, lügatçe ve gramer şekilleri bakımından, mütenevvi malzeme vermemekle beraber, oldukça büyüklerinden küçüklerine kadar, pek çok sayılan,

türlü birleşik şekilleri içinde, göstermektedir ve bu itibarla oldukça kıymetli sayılabilir." (1958, s. 29). Bu bağlamda risalede üç basamaklı sayılara (yüz on iki 196a/09, yüz on üç 196a/16); dört basamaklı sayılara (altı min iki yüz otuz altı 196b/07, altı min iki yüz on sekiz 196b/09, altı min iki yüz yigirmi iki 196b/14, altı min yüz toksen yetti 196b/15) örnek teşkil edecek kullanımlara tanıklık edilmektedir. Sayı sisteminde dikkati çeken bir diğer husus altı basamaklı sayıların ifadesinde *min* sayısının yüz binler ve binler basamağında olmak üzere iki kez kullanılmasıdır: *üç yüz min yigirmi üç min altı yüz yetmiş bir* (197a/08), *üç yüz min yigirmi beş min yüz yigirmi* (197a/09).

Risalede kayıtlı olan Türkçe sözcüklerin -çok basamaklı sayılar hariç- bazıları ve anlamları şu şekildedir:

Ad/dın başka (197a/03), (197a/15)

ay(t)- söylemek (196a/08), (196a/09), (196a/11), (196a/16) vd.

biti- yazmak (196a/11), (196a/15)

bol- olmak (196b/04), (196b/17), (197a/16)

edgülik sevap (197a/07)

ellig elli (rakam) (196b/16)

iç iç (196a/15)

ikinç ikinci (197b/05), (197b/09)

kamuğ tüm, bütün (196a/18), (196b/01), (196b/03), (196b/10), (197a/07)

kayu nere, neresi (197a/12)

kök gök (196a/12)

ma dahası, de/da (196b/02), (196b/07) vd.

min bin (rakam) (196b/16), (196b/19) vd.

oğlı okuyan, tilavet eden (197a/06)

ol o (işaret zamiri) (196a/11), (196a/17) vd.; (işaret sıfatı) (196a/14), (196b/07) vd.

örtüklük kel- şüphelenmek, kuşkuya kapılmak (196a/14)

sa- düşünmek, farzetmek (196a/10)

sakış sayı (196b/05), (196b/09) vd.

sakış kıl- saymak (197a/13)

tağı ve, dahi (196a/19), (197a/16)

tegi -e kadar (196a/19), (196a/20)

tegme her bir (197a/06)

ti- demek, söylemek (196a/15)

toksen doksan (196b/15), (196b/19)

tört dört (196b/13), (196b/20) vd.

törtünç dördüncü (197b/12)

tut- varsaymak, farzetmek (196a/17), (196a/19)

üçün için (196a/16)

üçünçi üçüncü (197b/12)

üze üst, üzeri (196a/14)

yarı(m) yarım (197a/13), (197a/15), (197a/17), (197a/18) vd.

yigirmi yirmi (196b/14), (197a/09)

yok yok, mevcut olmamak (196a/15) vd.

Sonuç

Tire Necip Paşa Kütüphanesi 82 numarada kayıtlı olan, 4 Mart 1281 (12 Zilkade 679) tarihinde 'Alî b. Hüseyn el-Fârâbî adlı bir Türk tarafından istinsah edilen yazmanın sonuna eklenen ve 196a - 197b numaralı varaklarında kayıtlı olan risale, fonolojik ve morfolojik özellikleri göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir. Söz başı /b-/ ve /t-/ ünsüzlerinin korunması, *yarı(m)* sözcüğünde görülen yuvarlaklaşma, birden fazla heceli kelimelerin sonundaki /G/, /Ġ/ ünsüzü ile hece ve morfemlerin ön seslerinde yer alan /G/, /Ġ/ ünsüzünün korunması, 3. kişi iyelik morfeminden sonra +ηA datif morfeminin gelmesi, +nl akuzatif morfeminin varlığı, mU soru edatı, mundağok sözcüğünün varlığı, mA enklitiği gibi tüm dillik özellikler risalenin Harezmi Türkçesi dili yadigârlarından biri olarak değerlendirilmesi gerektiği düşüncesini ortaya çıkarmıştır.

Metin

Beyân-ı 'aded-i suver'ül- Kur'ân

(196a/7) 'Abdullâh ibn-i Mes'ûd rađıyallâhü

(196a/8) 'anh aytur Kur'ân-nıñ kamuğ süre-leri yüz on iki süre turur. Faķih

(196a/9) aytur rağıyallâhü 'anh anıñ üçün yüz on iki süre ... mu'avvizeteyn-

(196a/10) -ni Kur'ân-dın samaz ya'nî kul e'üzü bi-rabbi'l-felaķ kul e'üzü bi-rabbi'n-nâs-nı

(196a/11) Ol bu iki süreni muşhaf-ka bitimez erdi. Velikîn ayur erdi

(196a/12) Ol iki kök-ten inmiş tururlar Rabb'ül-'âlemîn kelâmı tururlar velikîn

(196a/13) Resül-i Rabb'ül-'âlemîn bu iki süre birle füsün kıldı ta'vîz kıldı

(196a/14) 'Abdullâh bin Mes'ûd üze örtük-lük keldi ol iki süre Kur'ân-dan mu yâ

(196a/15) yok mu tiyü bitimedi ol iki-ni muşhaf içiñe. Mücâhid

(196a/16) aytur kamuğ Kur'ân süre-leri yüz on üç süre turur anıñ üçün

(196a/17) ol süretü'l-Enfâl-nı süretü't-Tevbeni bir süre tutar Übey bin Ka'b

(196a/18) aytur kamuğ Kur'ân süreleri yüz on altı süre turur ol Kunüt-nı

(196a/19) iki süre tutar. Biri انا نستعينك من يفجرک -ke tegi. Taķı biri

(196a/20) Süretü'l-ħal' ve süretü'l-ħafd ... Zeyd bin

(196b/01) Sâbit aytur kamuğ Kur'ân süreleri yüz on dört süre turur. 'Ämme-i fuķahâ-

(196b/02) -lar kavli bu turur şahâbî-lerniñ ma kavli bu turur. Mundağok 'Osmân bin

(196b/03) 'Affân muşhafi içinde kamuğ kendler muşhafi içinde. **Bâb-ı**

(196b/04) 'aded-i âyât'ül-Kur'ân faķih aytur rağıyallâhü 'anh kurrâlar ihtilâf boldı-

(196b/05) -lar Kur'ân âyet-leri-niñ saķışı içinde. Eķâvîl-lerden Muħtârî Kûfe-liğ-

- (196b/06) –lar kavli turur. Ol 'Ali bin Ebî Tâlib-ka mensûb turur. Evvel
- (196b/07) ol altı miñ iki yüz otuz altı âyet turur. Mundan adın ma aydı-
- (196b/08) –lar 'Abdullâh bin Mes'ûd-tan rivâyet kıldı rağıyallâhü 'anh ol aydı Qur'an
- (196b/09) âyet-leri-niñ saķışı altı miñ iki yüz on sekiz âyet. İbn-i 'Abbâs-tan
- (196b/10) rivâyet kıldı ol aydı kamuğ Qur'an âyet-leri altı miñ iki yüz on
- (196b/11) altı âyet. İsmâ'îl bin Ca'fer el-Medenî saķışında altı miñ iki yüz on
- (196b/12) dört âyet. Mekke-lig-ler saķışıda altı miñ iki yüz on iki âyet.
- (196b/13) Başra-lıg-lar saķışıda altı miñ iki yüz dört âyet. Şâmî-ler saķışı-
- (196b/14) –da altı miñ iki yüz yigirmi iki âyet. İbrâhîm et-Teymî-din rivâyet kıldı
- (196b/15) ol aydı ol altı miñ yüz toķson yetti âyet. Şâm ... Amârî-
- (196b/16) –si aydı altı miñ iki yüz ellig âyet. 'Âmme kavlinde altı miñ altı yüz
- (196b/17) altmış altı âyet. İhtilâf boldı-lar Qur'an kelime-leri-
- (196b/18) –niñ saķışı içinde. Hamîd el-A'rec aytur Qur'an kelime-leri yitmiş miñ iki
- (196b/19) yüz ellig kelime. İbrâhîm et-Teymî aytur toķson toķuz miñ dört yüz otuz
- (196b/20) toķuz kelime. 'Atâ bin Yesâr aytur yetmiş yitti miñ dört yüz otuz toķuz kelime.
- (197a/01) 'Abdu'l-'Azîz bin 'Abdullâh aytur Qur'an kelime-leri-niñ saķışı toķson
- (197a/02) toķuz miñ dört yüz otuz altı kelime. Faķîh aytur rağıyallâhü 'anh bu
- (197a/03) aķâvil-leri aydı-lar. Mundan adın ma aydı-lar vallâhü a'lem.
- (197a/04) **Bâb-ı 'aded-i ħurûf'ül-Qur'an.** Qur'an ħarf-leri-niñ saķışı
- (197a/05) 'Abdullâh bin Mes'ûd aytur rađıyallâhü 'anh üç yüz miñ yigirmi iki miñ
- (197a/06) altı yüz toķsan ħarf turur. Qur'an oķıgı-ka tegme bir ħarf-
- (197a/07) –ka on edgülük turur. İbn-i 'Abbâs aytur kamuğ Qur'an ħarf-leri
- (197a/08) üç yüz miñ yigirmi üç miñ altı yüz yetmiş bir ħarf. Mücâhid
- (197a/09) aytur üç yüz miñ yigirmi beş miñ yüz yigirmi ħarf. İbrâhîm
- (197a/10) et-Teymî aytur üç yüz miñ on bir miñ yüz ħarf. **Bâb-ı**
- (197a/11) **zıkr-i âyât-ül-Qur'an...** Qur'an âyet-leri-niñ zıkrı
- (197a/12) anıñ yarusı kayu. Anıñ yüz-te biri kayu. Rivâyet kıldı Hamîd-
- (197a/13) el-A'rec ol Qur'an-nı saķış kıldı ħarf-leri birle. Yarusını
- (197a/14) bildi sûret'ül-Kehf içinde **إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا** katında. Hamîd-
- (197a/15) -ten adın kişi aydı men yarusını bildüm **إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ**-dan nışf
- (197a/16) tamâm bolur **صَبْرًا مَعِيَ** taķı bir yarusı içinde müteķaddimînlerden ba'zı-
- (197a/17) –sı aydı Qur'an ħisâb kıldım ħarf birle yarusını sûret'ül-Kehf
- (197a/18) içinde bildim ... lâm-ı evvel ol yarusı içinde
- (197b/01) ... yarumı içinde. Ammârî-ler aydı-lar yarusı **فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا**

- (197b/02) turur. Kırrālardan bir cemā'ati aydı-lar yarusı نُكْرًا شَيْئًا نُكْرًا turur. 'āmme
- (197b/03) ...-den yarusı sūre-i āhır turur. Rivāyet kılındı Ammārī mütēkaddimīn
- (197b/04-05) –lerdin Kıur'ān üç-te birisi sūretü't-Tevbede وَقَعَدَ الَّذِينَ كَذَبُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا
- ikinç üç-te biri 'ankebūt
- (197b/06) sūresi içinde إِلَّا بِأَلْتِي هِيَ أَحْسَنُ ba'zılar ... evvel sūlūsi
- (197b/07) وَمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالَمُونَ ikinç sūlūsi وَطَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ
- (197b/08) Ammārī-ler aydı-lar rub'-ı evvel A'rāf sūresi evvelinde üç āyet-te turur
- (197b/09-10) ikinç rub' ... den turur. Üçünç rub' ve's-şāffāt sūresinde فَاْمُنُوا فَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَىٰ حِينٍ
- törtünç rub' errābi'-i āhır turur. Ba'zı-lar aydı-lar
- (197b/11) rub'-ı evvel sūretü'l-En'ām āhiri turur. İkinç sūretü'l-Kehf āhiri turur
- (197b/12) üçünç sūretü'-Şāffāt āhiri turur. Törtünç rub'-ı āhır turur

Kaynakça

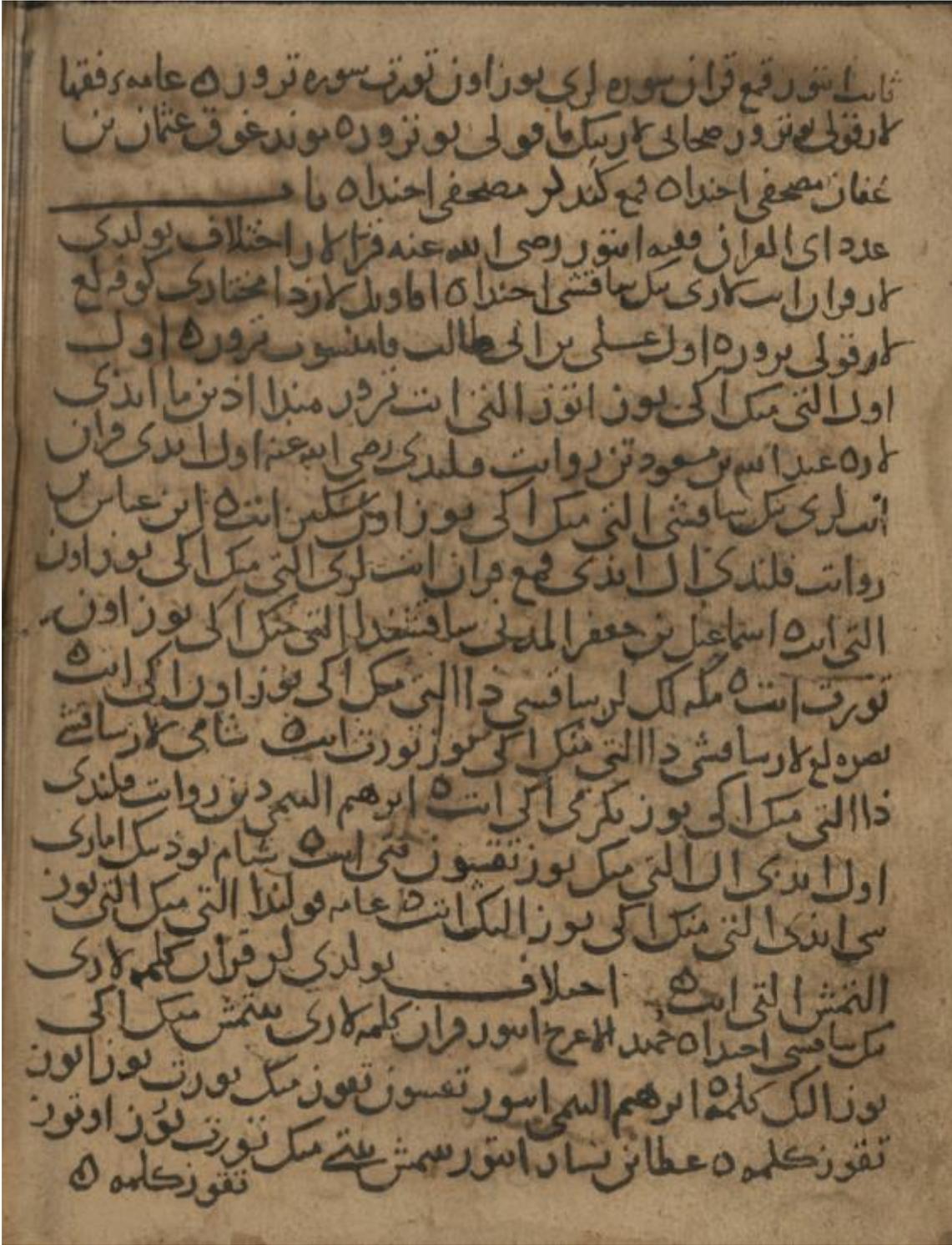
- Arat, R. R. (1979). *Kutadgu Bilig III İndeks* (Neşre Haz. : Kemal Arslan, Osman F. Sertkaya, Nuri Yüce). İstanbul: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü.
- Argunşah, M. ve Yüksekaya Sağol, G. (2014). *Karahanlıca Harezmece Kıpçakça Dersleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Ata, A. (2019). *Rabgûzî Kısasü'i-Enbiya*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ateş, A. (1958). Şark Türkçesi ile Eski Bir Şiir ve Bir Risale. *Jean Deny Armağanı* (Haz. : Janos Eckmann, Ağâh Sırrı Levend, Mecdut Mansuroğlu). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, ss. 25-34.
- Eckmann, J. (2014). *Harezme, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar* (Yayıma Haz. : Osman Fikri Sertkaya). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2014). *Makaleler Dil-Destan-Tarih-Edebiyat 1* (Haz. Ekrem Arıkoğlu). 2. Baskı. Akçağ Yayınları: Ankara.
- Hacıeminoğlu, N. (2013). *Karahanlı Türkçesi Grameri*. 4. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kalsın, Ş. (2013). *Harezme Türkçesi Grameri –İsim- (Memluk Kıpçak ve Kuman Kıpçak Türkçesiyle Karşılaştırmalı)*. Ankara: Gazi Kitapevi.
- Maḥmūd Bin 'Alī (2014). *Nehcü'l-Ferādis Uştmaḥlarınuḥ Açuk Yolu- Cennetlerin Açık Yolu*, Yayımlayanlar: Semih Tezcan ve Hamza Zülfikar. Tıpkıbasım ve çeviri yazı: Janos Eckmann. Dizin-Sözlük: Aysu Ata. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Mahmud Kaşgarî (2015). *Dîvânü Luğâti't-Türk Giriş- Metin- Çeviri- Notlar- Dizin* (Haz. : Ahmet B. Ercilasun ve Ziyat Akkoyunlu). 2.Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ?, *Risale*, Necip Paşa Kütüphanesi 82.
- Sağol, G. (2002). Harezme Türkçesi ve Harzem Türkçesi ile Yazılan Eserler, *Türkler*, 5. Cilt, s. 804-813.

- Şimşek, Y. (2019). Türkçe İlk Kur'an Tercümelelerinden Meşhed Nüshasının (293 No.) Türk Dili ve Tarihindeki Yeri ve Önemi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 67, 87-152.
- Tekin, T. ve Ölmez, M. (2014). *Türk Dilleri –Giriş–*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Toparlı, R. ve Argunşah, M. (2014). *Mu'inü'l-Mürid İslâm İnceleme Metin- Çeviri- Dizin-Tıpkıbasım*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yüce, N. (2002). Hârizmi Türkçesi, *Türkler*, 5. Cilt, s. 1514-1536.
- Yüce, N. (2014). *Ebu'l-Kasım Cârullâh Maḥmūd Bin 'Omar Bin Muḥammed Bin Aḥmed Ez-Zamaḥşarî El-Ḥvârizmî Mukaddimetü'l-Edeb Ḥvârizm Türkçesi ile Tercümeli Şuşter Nüshası Giriş, Dil Özellikleri, Metin, İndeks*. 3. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

وانما يخلعون بالصفوف فالسور اعلاهن وهي اقرب من اسناخ الثنتين
 واسفل منها الصاد واسفلها الزاي وقال غيره الصاد والسر والواي اسليه
 لان جبراهم امله اللسان وهي شذوق طرف اللسان حوسا الوعني والحدشا
 ابو حمور قال سمعت الكساي يقول ومن طرف اللسان وسر الثيابا محرج الصاد
 والسر والزاي وتسميها حرد والصفير الا ان الزاي محرجها من الثاب واجل
 الزاي موضعها مع السر والصاد والله اعلم

باب سار عدد سور القرآن قال عبد الله بن مسعود رضي
 الله عنه ان سور قران كل مع سور لذي بعز اوله في سورة زهراء فقم
 اسور صري الله عنه اسك احون بعز اوله في سورة تنوير معودتين
 في واد بن سامان في معنى فل اعود سر الطوف فل اعود سر الناس في
 اول يوا في سورة في مصحف فانما زار ذي في ولكن اعود ذي
 اوله في كوك تزاميش تروك ررب العالمين كلامي مرور الاول لكن
 رسول رب العالمين يوا في سورة في كلاسور فليدي يعويد قلدي
 عبد الله بن مسعود لوزا ارتكلك قلدي اوله في سورة ورا دن موبا
 نطق موبوا بنما ذي اوله في مصحف احنكاه عاهد
 اهور جمع قران سورة لاري يوز اوله اح سورة زهراء اسك احون
 اول سورة الانفال في سورة التوبة في سورة تبارك اي ركع
 اسور جمع ورا في سورة لاري وراون التي سورة زهراء اول صوت في
 اكي سورة تبارك سرى اللهم انا نسئلك من عسر كانكي في نفي سرى
 بال كفار ملحوا فاكلي في سورة الخلق ووره الحمد ابلوده زهراء

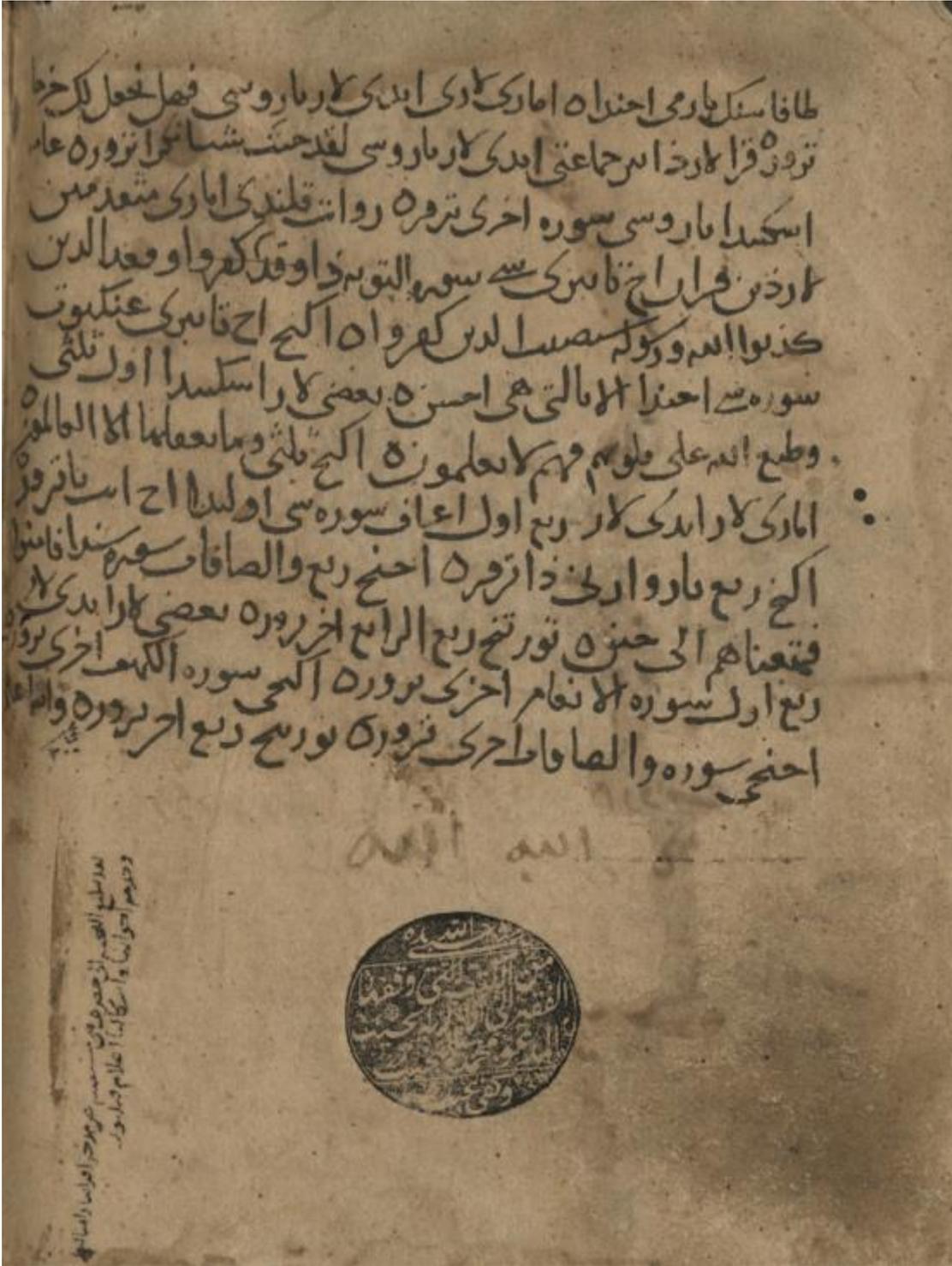
196a

196b

عند العزيز بن حمدا لله انتور واران كلمه لری سکل یاقسی تقسون
 تقوز سکل نوروز بوز اتورا التي كلبه ه فقه انتور رضی الله عنه نو
 اقاویل لاری اندی لاره سدا اذین ما اندی کار وانه اعلم
 مام عدد حروف الفرائض واران حرف لوی سکل یاقسی
 عند الله بن مسعود انتور رضی الله عنه اح بوز سکل بکر می اکی منکر
 التي بوز یسار حرف بروره واران اصغلی واکما سحر حرف
 قا اوز اد کولک بروره اس عمار سور مع واران حرف لری
 اح بوز سکل بکر می اح سکل التي بوز سمش سحر حرف محاهد
 انتور اح بوز سکل بکر می سکل بوز بکر می حرف ه ابرهم
 التیمی ابور اح بوز سکل اوز سکل بوز حرف ه مام
 ذکر امات الفرائض وایضا واران باعه واران ات لری سکل لری
 اسکل باروسی قابوه اسکل بوز تا سحر حرف ه واران قلدی حمید
 الاعرج ال واران س سافش قلدی حرف لری بولا باروسی
 سکلدی سور الکهمف احندا انکر بسطیع مع صبر اقتدا ه حمید
 تا اذین کشی اندی من فاروسی بلام انکر لیر بسطیع ذان نصف
 تمام بولوره مع صدرا فقی میرا روسی احندا متقدمین لاری ذان نصف
 سے اندی واران حساب قلدی حرف بولا باروسی سور الکهم
 احندا ملدم طه اسکل لام اول اول باروسی محاسب احدها

197a

197b